

MEMÒRIA DEMOCRÀTICA PER A UNA DEMOCRÀCIA EN PERILL

El manifest aprovat en la jornada final de la **XI Trobada Transfronterera d'Associacions de la Memòria Històrica, Democràtica i Antifeixista** concloïa amb el compromís de qui va participar en els seus grups de treball *“d’actuar dins de les societats en les quals viuen i es desenvolupen”*, ja que *“no poden ni han de callar davant la degradació de la democràcia als nostres països (tant a França com a Espanya) i en el món”*. En aquest sentit, el manifest posava l'accent en què la memòria democràtica és *“la vacuna amb la qual immunitzar a la nostra societat actual enfront del virus de l'odi que necessita l'extrema dreta per a créixer i triomfar”*.

En el temps transcorregut des d'aquella Trobada, a França ha continuat augmentant la presència de l'extrema dreta i de grups nazis que s'exhibeixen i reparteixen propaganda antisemita i que intenten, com va succeir a Gurs, profanar els monuments del camp, podent ser detinguts a temps per la Gendarmeria. Les mesures adoptades pel Govern de Macron afecten els sectors més empobrits del país, incloses ja les classes mitjanes o la població estudiantil, gran part de la qual es veu obligada a abandonar els seus estudis o, com recullen les estadístiques, ha de limitar-se a un únic menjar al dia per culpa de la inflació (un 46%). Tot això es converteix en un brou de cultiu propici perquè cali el discurs del partit de Marine Le Pen, que, amb 89 escons dels 577 dels quals componen l'Assemblea Nacional, pugna per presentar-se com l'única personalitat capaç de derrotar a Emmanuel Macron en les eleccions per a la Presidència de la República (2027). Mentre a l'interior intenta ocultar el seu veritable discurs i es presenta com una força respectable i amb una certa moderació, presentant un perfil social (si bé és cert que sobre la base d'un Estat del benestar solament per als nacionals del país) amb la finalitat d'activar i recollir el vot dels sectors menys polititzats que normalment s'abstenen, per al que s'està fent amb el control de diferents mitjans de comunicació a través de periodistes afins que van transmetent les seves consignes revisionistes amb la finalitat de neutralitzar l'antifeixisme; a l'exterior, per contra, es mostra clarament i busca aliances amb altres forces de l'extrema dreta europea, amb les quals comparteix un discurs xenòfob, racista i antiimmigració, com la Lliga de Salvini, de cara a les eleccions al Parlament Europeu previstes per a 2024.

Per altra banda, a Espanya, encara que hi ha hagut alguna notícia positiva com la de l'informe favorable de la Fiscalia a l'admissió de la querrela interposada per Carles Vallejo en relació amb les tortures sofertes durant la seva detenció a principis dels anys 70, o la primera declaració davant el jutge de Julio Pacheco sobre les tortures que va sofrir l'any 1975 després de ser detingut per la policia secreta franquista, lamentablement s'ha constatat la forta implantació electoral de l'extrema dreta. I la qual cosa és pitjor, la força del discurs de l'odi i l'exclusió que l'extrema dreta ha aconseguit inocular en una part de la societat, fent que la seva agenda i les seves propostes hagin entrat a formar part de l'agenda d'altres formacions, com el PP, el qual no ha dubtat a acordar coalicions amb VOX per a governar en nombroses comunitats autònomes. Afortunadament, la mobilització de l'esquerra en les eleccions generals de juliol ha impedit, almenys de moment, que puguin governar junts en l'Estat. Els acords als quals les coalicions de dretes han arribat contempnen mesures, explicitades abans i després de les eleccions, que, a més de voler retallar els drets fonamentals de les dones, negar la diversitat sexual, afavorir als més rics i poderosos mitjançant una política fiscal que rebaixa (quan no elimina) els tipus impositius que graven la riquesa, i recuperar el que entenen que són les essències de l'espanyolitat, se centren en acabar amb la Memòria Democràtica, derogant les lleis dictades en la matèria o deixant-les sense aplicació, al mateix temps que propugnen un discurs que fonamenten en el que ells denominen concòrdia i reconciliació, però que no és més que oblit i silenci.

La Memòria Democràtica no pot quedar a l'atzar del signe del govern de torn, sinó que és un eix central del propi Estat en tant que es defineix com a democràtic. Les polítiques públiques de memòria són una obligació el compliment de la qual no pot dependre de la voluntat dels governants, ja que han de ser part immutable del patrimoni democràtic de la societat. Eliminar la Memòria Democràtica és socavar els fonaments sobre els quals es construeix i sosté l'Estat democràtic. No es tracta, com equivocadament proclama la dreta a Espanya, d'imposar un relat històric de part, sinó de transmetre una sèrie de valors democràtics apresos a través de les nostres vivències com a societat i que han de ser comunes a la ciutadania en tant que conformen el nucli de la consciència democràtica indispensable per a construir

democràcia; en definitiva, es tracta de recuperar, rehabilitar i reconèixer l'herència comuna i universal de totes aquelles persones que van lluitar en el passat per la democràcia.

Per això, en aquests moments en els quals la democràcia està amenaçada, protegir-la passa per reivindicar la Memòria Democràtica i, per tant, per la defensa dels col·lectius i entitats que es dediquen a la seva promoció i difusió, que s'han convertit en l'enemic a abatre, perquè mentre resisteixin, l'extrema dreta no podrà imposar la seva visió social i política absolutament excloent. El nostre paper, en conseqüència, cobra especial rellevància i, com hem vist al llarg **d'aquesta XII Trobada Transfronterera d'Entitats de la Memòria Històrica, Democràtica i Antifeixista**, celebrat en Villeneuve sur Lot (França), són diverses les accions i les propostes que hem de posar en marxa per a fer front al desafiament que se'ns planteja, la qual cosa exigeix, a més, que ens dotem de les eines i instruments que ens facin arribar al màxim possible de conciutadans i conciutadanes.

Com afirma Enzo Traverso, el qual va inaugurar aquesta XII Trobada, *“estem enmig d'un procés de transició els resultats de la qual encara són desconeguts i estan oberts bé a un New Deal del segle XXI, capaç d'enfrontar el canvi climàtic i revertir les transformacions produïdes per quaranta anys de neoliberalisme, o un gir a l'extrema dreta que llançarà al nostre planeta a la catàstrofe anunciada. En el context actual, els dos resultats són perfectament possibles.”*

Per això, les entitats memorialistes, totes i cadascuna de les persones que militem activament en elles, som un dic de defensa enfront d'aquesta marea negra i pestilent de l'odi i l'exclusió; però també hem de ser agents actius en la batalla per l'hegemonia cultural, contraposant a la seva concepció del món un model de societat en el qual els valors propis de la nostra Memòria Democràtica assegurin la llibertat i la convivència en pau de totes les persones; perquè una societat democràtica no és tal si no garanteix els drets fonamentals de cadascuna de les persones que la componen.

A la vista de tot això, volem manifestar:

PRIMER: En matèria educativa, és imprescindible assenyalar el positiu del canvi del marc legal que obliga ara al *“coneixement de la Història i de la memòria democràtica espanyola i la lluita pels valors i llibertats democràtiques”*, si bé pot veure's afectat per la situació del professorat, amb una gran càrrega de treball burocràtic i unes ràtios per aula molt elevades. En tot cas, l'estudi de la Història ha de lligar-se sens dubte als principis de veritat, justícia, reparació i garantia de no repetició. Per a això, la presència de les entitats i associacions de memòria és indispensable, juntament amb la necessitat d'incorporar a altres subjectes de la comunitat educativa, com poden ser les associacions de famílies. I això no solament a l'escola pública, que és la nostra aposta inequívoca, sinó procurant arribar també a l'alumnat de la concertada i de la privada, mentre aquestes existeixin.

D'altra banda, cal integrar-se en les xarxes acadèmiques, i procurar la seva extensió transfronterera, però amb un sentit de bidireccionalitat, en diàleg nutritiu i permanent, de manera que l'aportació de les entitats i associacions memorialistes sigui efectiva i contribueixi a la seva participació activa en la tasca crucial de l'educació.

Però la memòria no és aliena al present ni al futur i, per tant, no ha d'oblidar-se vincular l'aprenentatge de la Història amb memòria als debats actuals com el de la lluita feminista, els drets sexuals, la immigració, les persones refugiades o altres.

Quant a la terminologia emprada, el debat lèxic està obert, qüestionant l'ús del terme “guerra civil”, ja que no recull plenament allò succeït a Espanya (persecució política, repressió i extermini) ni contextualitza adequadament tals fets, que s'enquadren en el marc del conflicte contra el feixisme i es converteixen en l'avantsala de la II Guerra Mundial.

Finalment, la formació universitària del professorat ha d'incloure en els seus programes la Memòria Democràtica, tal com s'està fent ja, per exemple, a Navarra.

SEGON: Respecte a la vigent Llei 20/2022, de 19 d'octubre, de Memòria Democràtica, reconeixem que conté importants avanços, encara que també hi ha aspectes millorables; però és evident que supera a la Llei de 2007, incorporant alguns elements fonamentals com, per exemple, la condemna decidida del cop

d'estat o la declaració d'il·legalitat del règim franquista. No obstant això, ens preocupa la dilació en la posada en marxa de moltes de les propostes en ella contingudes i diferides a l'aprovació de la norma reglamentària corresponent, ja que, en aquest moment, no s'ha produït tal desenvolupament reglamentari i únicament hi ha un projecte de reglament que, atès que el govern actual es troba en funcions, ha quedat aparcat. Això significa que es poden produir incompliments de terminis que derivin en situacions indesitjades o pèrdues de drets. És indispensable, en aquest sentit, posar en marxa l'entramat institucional que garanteixi el compliment de les previsions legals, de manera que no sigui una llei que es queda solament en allò declaratiu, sinó que tingui capacitat real de dur a terme polítiques i accions concretes que després no puguin revertir-se.

Per a posar de manifest aquesta problemàtica, es proposa traslladar a les forces polítiques amb representació institucional un model de moció per a aprovar en la corresponent institució en la qual s'insti el compliment i desenvolupament de la Llei en tots els seus aspectes.

A més, es proposa que les associacions i entitats de memòria, tant franceses com espanyoles, subscriuguin una sol·licitud d'inscripció en el Registre d'Entitats previst en l'article 59 de la Llei, el desenvolupament reglamentari de la qual encara està pendent, de manera que serveixi de mitjà de pressió al govern perquè avanci en la seva reglamentació i en la posada en marxa del Consell de la Memòria Democràtica.

Finalment, s'alerta del risc de privatització i mercantilització de la memòria, fent d'ella un negoci que serveixi per a lucrar en comptes de per a conscienciar. En aquest sentit, l'Estat haurà de preveure els mecanismes legals oportuns per a garantir que es compleix amb la finalitat prevista en la Llei de Memòria, comptant amb les entitats de memòria en aquesta tasca.

TERCER: És necessari que el treball de les entitats i associacions memorialistes, amb tots els recursos que han estat capaços de generar, els documents que han produït, així com les experiències que han anat perfilant la seva actuació (treball amb escoles, cineclubs, exposicions, etc.), se socialitzi i es posi en valor. Per a això, es proposa compartir mútuament tot aquest bagatge a través d'una base de dades en la qual s'inventariïn els materials, exposicions, recursos didàctics... que puguin ser després emprats no sols per les diverses associacions, sinó també per una altra mena de públic: investigadors, familiars, etc., de manera que es generen dinàmiques que permetin la transmissió efectiva de la memòria i la incorporació de nous efectius. Així, es crea un grup de treball permanent amb la finalitat d'avançar en el desenvolupament de la plataforma telemàtica que serveixi d'eina per a dur a terme aquesta finalitat, valorant especialment com assegurar la conservació d'aquest material a llarg termini (trasllat a arxius, digitalització...).

QUART: Cal incorporar i reconèixer la trajectòria i memòria del feminisme al llarg del segle XX, en el seu combat pels valors democràtics i la igualtat, més encara ara que els seus assoliments i conquestes es veuen en perill, amenaçats pels discursos i les pràctiques de l'extrema dreta, seguits per les de la dreta tradicional. A més, el repunt de la violència contra les dones ens compelleix a buscar solucions, analitzant, com s'ha fet en aquesta XII Trobada, la construcció de les polítiques d'igualtat i contra la violència de gènere a França i Espanya, i els riscos actuals d'involució. El negacionisme de la violència masculista o l'augment de la violència sexual són realitats que es converteixen en camps de batalla també per a les entitats i associacions de la memòria.

El final d'aquesta **XII Trobada Transfronterera d'Associacions de la Memòria Històrica, Democràtica i Antifeixista** no és més que l'inici d'un nou període en defensa d'una democràcia a la qual l'extrema dreta i la seva concepció excloent del món assetgen i pretenen substituir per una altra molt més estreta i restrictiva, en la qual prevalguin l'autoritarisme, el negacionisme i el supremacisme; per tot això, les entitats memorialistes, les persones que les integrem, renovem, aquí i ara, el nostre compromís envers la Memòria Democràtica i, amb ella, el nostre posicionament inequívoc a favor de la tolerància, el respecte i la inclusió de totes les persones en el nostre projecte d'un món millor, autènticament lliure, igual i fraternal; això és, antifeixista.

MEMORIA DEMOCRÁTICA PARA UNA DEMOCRACIA EN PELIGRO

El manifiesto aprobado en la jornada final del **XI Encuentro Transfronterizo de Asociaciones de la Memoria Histórica, Democrática y Antifascista** concluía con el compromiso de quienes participaron en sus grupos de trabajo de *“actuar dentro de las sociedades en las que viven y se desarrollan”* puesto que *“no pueden ni deben callar ante la degradación de la democracia en nuestros países (tanto en Francia como en España) y en el mundo”*. En ese sentido, el manifiesto hacía hincapié en que la memoria democrática es *“la vacuna con la que inmunizar a nuestra sociedad actual frente al virus del odio que necesita la extrema derecha para crecer y triunfar”*.

En el tiempo transcurrido desde dicho Encuentro, en Francia ha seguido aumentando la presencia de la extrema derecha y de grupos nazis que se exhiben y reparten propaganda antisemita y que intentan, como sucedió en Gurs, profanar los monumentos del campo, pudiendo ser detenidos a tiempo por la Gendarmería. Las medidas adoptadas por el Gobierno de Macron afectan a los sectores más empobrecidos del país, incluidas ya las clases medias o la población estudiantil, gran parte de la cual se ve obligada a abandonar sus estudios o, como recogen las estadísticas, debe limitarse a una única comida al día por culpa de la inflación (un 46%). Todo esto se convierte en un caldo de cultivo propicio para que cale el discurso del partido de Marine Le Pen, que, con 89 escaños de los 577 de los que componen la Asamblea Nacional, pugna por presentarse como la única personalidad capaz de derrotar a Emmanuel Macron en las elecciones para la Presidencia de la República (2027); no obstante, mientras en el interior intenta ocultar su verdadero discurso y presentarse como una fuerza respetable y con cierta moderación, presentando un perfil social (bien es verdad que sobre la base de un Estado del bienestar solamente para los nacionales del país) con el fin de activar y recoger el voto de los sectores menos politizados que normalmente se abstienen, para lo que se está haciendo con el control de distintos medios de comunicación a través de periodistas afines que van transmitiendo sus consignas revisionistas con la finalidad de neutralizar el antifascismo, en el exterior, por el contrario, se muestra claramente y busca alianzas con otras fuerzas de la extrema derecha europea, con las que comparte un discurso xenófobo, racista y antiinmigración, como la Liga de Salvini, de cara a las elecciones al Parlamento Europeo previstas para 2024.

Por su parte, en España, aunque ha habido alguna noticia positiva como la del informe favorable de la Fiscalía a la admisión de la querrela interpuesta por Carles Vallejo en relación con las torturas sufridas durante su detención a principios de los años 70, o la primera declaración ante el juez de Julio Pacheco sobre las torturas que sufrió en 1975 tras ser detenido por la policía secreta franquista, lamentablemente se ha constatado la fuerte implantación electoral de la extrema derecha y, lo que es peor, la fuerza del discurso del odio y la exclusión que la extrema derecha ha conseguido inocular en una parte de la sociedad, haciendo que su agenda y sus propuestas hayan entrado a formar parte de la agenda de otras formaciones, como el PP, el cual no ha dudado en coaligarse con VOX para gobernar en numerosas comunidades autónomas; afortunadamente, la movilización de la izquierda en las elecciones generales de julio ha impedido, al menos de momento, que puedan gobernar juntos en el Estado. Los acuerdos a los que han llegado contemplan medidas, explicitadas antes y después de las elecciones, que, además de querer cercenar los derechos fundamentales de las mujeres, negar la diversidad sexual, favorecer a los más ricos y poderosos mediante una política fiscal que rebaja (cuando no elimina) los tipos impositivos que gravan la riqueza, y recuperar lo que entienden que son las esencias de la españolidad, se centran en acabar con la Memoria Democrática, derogando las leyes dictadas en la materia o dejándolas sin aplicación, al tiempo que propugnan un discurso que fundan en lo que ellos denominan concordia y reconciliación, pero que no es más que olvido y silencio.

La Memoria Democrática no puede quedar al albur del signo del gobierno de turno, sino que es un eje central del propio Estado en cuanto que se define como democrático. Las políticas públicas de memoria son una obligación cuyo cumplimiento no puede depender de la voluntad de los gobernantes, ya que deben ser parte inmutable del patrimonio democrático de la sociedad. Eliminar la Memoria Democrática es socavar los cimientos sobre los que se construye y sostiene el Estado democrático. No se trata, como equivocadamente proclama la derecha en España, de imponer un relato histórico de parte, sino de

transmitir una serie de valores democráticos aprendidos a través de nuestras vivencias como sociedad y que tienen que ser comunes a la ciudadanía en cuanto que conforman el núcleo de la conciencia democrática indispensable para construir democracia; en definitiva, se trata de recuperar, rehabilitar y reconocer la herencia común y universal de todas aquellas personas que lucharon en el pasado por la democracia.

Por eso, en estos momentos en los que la democracia está amenazada, protegerla pasa por reivindicar la Memoria Democrática y, por lo tanto, por la defensa de los colectivos y entidades que se dedican a su promoción y difusión, que se han convertido en el enemigo a abatir, pues mientras resistan, la extrema derecha no podrá imponer su visión social y política absolutamente excluyente. Nuestro papel, en consecuencia, cobra especial relevancia y, como hemos visto a lo largo de este **XII Encuentro Transfronterizo de Entidades de la Memoria Histórica, Democrática y Antifascista**, celebrado en Villeneuve sur Lot (Francia), son diversas las acciones y las propuestas que hemos de poner en marcha para hacer frente al desafío que se nos plantea, lo que exige, además, que nos dotemos de las herramientas e instrumentos que nos hagan llegar al máximo posible de conciudadanos y conciudadanas.

Como afirma Enzo Traverso, el cual inauguró este XII Encuentro, *“estamos en medio de un proceso de transición cuyos resultados aún son desconocidos y están abiertos bien a un New Deal del siglo XXI, capaz de enfrentar el cambio climático y revertir las transformaciones producidas por cuarenta años de neoliberalismo, o un giro a la extrema derecha que arrojará a nuestro planeta a la catástrofe anunciada. En el contexto actual, los dos resultados son perfectamente posibles.”*

Por eso, las entidades memorialistas, todas y cada una de las personas que militamos activamente en ellas, somos un dique de defensa frente a esa marea negra y pestilente del odio y la exclusión; pero también debemos ser agentes activos en la batalla por la hegemonía cultural, contraponiendo a su concepción del mundo un modelo de sociedad en el que los valores propios de nuestra Memoria Democrática aseguren la libertad y la convivencia en paz de todas las personas; porque una sociedad democrática no es tal si no garantiza los derechos fundamentales de cada una de las personas que la componen.

A la vista de todo ello, queremos manifestar:

PRIMERO: En materia educativa, es imprescindible señalar lo positivo del cambio del marco legal que obliga ahora al *“conocimiento de la Historia y de la memoria democrática española y la lucha por los valores y libertades democráticas”*, si bien puede verse afectado por la situación del profesorado, con una gran carga de trabajo burocrático y unas ratios por aula muy elevadas. En todo caso, el estudio de la Historia debe ligarse sin duda a los principios de verdad, justicia, reparación y garantía de no repetición. Para ello, la presencia de las entidades y asociaciones de memoria es indispensable, junto con la necesidad de incorporar a otros sujetos de la comunidad educativa, como pueden ser las asociaciones de familia. Y ello no solamente en la escuela pública, que es nuestra apuesta inequívoca, sino procurando llegar también al alumnado de la concertada y de la privada, mientras estas existan.

Por otro lado, hay que integrarse en las redes académicas, y procurar su extensión transfronteriza, pero con un sentido de bidireccionalidad, en diálogo nutritivo y permanente, de forma que la aportación de las entidades y asociaciones memorialistas sea efectiva y contribuya a su participación activa en la tarea crucial de la educación.

Pero la memoria no es ajena al presente ni al futuro y, por lo tanto, no debe olvidarse vincular el aprendizaje de la Historia con memoria a los debates actuales como el de la lucha feminista, los derechos sexuales, la inmigración, las personas refugiadas u otros.

En cuanto a la terminología empleada, el debate léxico está abierto, cuestionando el empleo del término *“guerra civil”*, ya que no recoge plenamente lo sucedido en España (persecución política, represión y exterminio) ni contextualiza adecuadamente tales hechos, que se encuadran en el marco del conflicto contra el fascismo y se convierten en la antesala de la II Guerra Mundial.

Finalmente, la formación universitaria del profesorado debe incluir en sus programas la Memoria Democrática, tal y como se está haciendo ya, por ejemplo, en Navarra.

SEGUNDO: Respecto a la vigente Ley 20/2022, de 19 de octubre, de Memoria Democrática, reconocemos que contiene importantes avances, aunque también hay aspectos mejorables; pero es evidente que supera a la Ley de 2007, incorporando algunos elementos fundamentales como, por ejemplo, la condena decidida del golpe de Estado o la declaración de ilegalidad del régimen franquista. No obstante, nos preocupa la dilación en la puesta en marcha de muchas de las propuestas en ella contenidas y diferidas a la aprobación de la norma reglamentaria correspondiente, ya que, en este momento, no se ha producido tal desarrollo reglamentario y únicamente hay un proyecto de reglamento que, dado que el gobierno actual se encuentra en funciones, ha quedado aparcado. Ello significa que se pueden producir incumplimientos de plazos que deriven en situaciones indeseadas o pérdidas de derechos. Es indispensable, en ese sentido, poner en marcha el entramado institucional que garantice el cumplimiento de las previsiones legales, de manera que no sea una ley que se queda solamente en lo declarativo, sino que tenga capacidad real de llevar a cabo políticas y acciones concretas que luego no puedan revertirse. Para poner de manifiesto esta problemática, se propone trasladar a las fuerzas políticas con representación institucional un modelo de moción para aprobar en la correspondiente institución en la que se inste al cumplimiento y desarrollo de la Ley en todos sus aspectos.

Además, se propone que las asociaciones y entidades de memoria, tanto francesas como españolas, suscriban una solicitud de inscripción en el Registro de Entidades previsto en el artículo 59 de la Ley, cuyo desarrollo reglamentario aún está pendiente, de forma que sirva de medio de presión al gobierno para que avance en su reglamentación y en la puesta en marcha del Consejo de la Memoria Democrática.

Por último, se alerta del riesgo de privatización y mercantilización de la memoria, haciendo de ella un negocio que sirva para lucrar en vez de para concienciar. En ese sentido, el Estado deberá prever los mecanismos legales oportunos para garantizar que se cumple con la finalidad prevista en la Ley de Memoria, contando con las entidades de memoria en dicha tarea.

TERCERO: Es necesario que el trabajo de las entidades y asociaciones memorialistas, con todos los recursos que han sido capaces de generar, los documentos que han producido, así como las experiencias que han ido perfilando su actuación (trabajo con escuelas, cineclubes, exposiciones, etc.), se socialice y se ponga en valor. Para ello, se propone compartir mutuamente todo ese bagaje a través de una base de datos en la que se inventarién los materiales, exposiciones, recursos didácticos... que puedan ser luego empleados no solo por las diversas asociaciones, sino también por otro tipo de público: investigadores, familiares, etc., de forma que se generen dinámicas que permitan la transmisión efectiva de la memoria y la incorporación de nuevos efectivos. Así, se crea un grupo de trabajo permanente con el fin de avanzar en el desarrollo de la plataforma telemática que sirva de herramienta para llevar a cabo esta finalidad, valorando especialmente cómo asegurar la conservación de este material a largo plazo (traslado a archivos, digitalización...).

CUARTO: Hay que incorporar y reconocer la trayectoria y memoria del feminismo a lo largo del siglo XX, en su combate por los valores democráticos y la igualdad, más aún ahora que sus logros y conquistas se ven en peligro, amenazados por los discursos y las prácticas de la extrema derecha, seguidos por las de la derecha tradicional. Además, el repunte de la violencia contra las mujeres nos compele a buscar soluciones, analizando, como se ha hecho en este XII Encuentro, la construcción de las políticas de igualdad y contra la violencia de género en Francia y España, y los riesgos actuales de involución. El negacionismo de la violencia machista o el aumento de la violencia sexual son realidades que se convierten en campos de batalla también para las entidades y asociaciones de la memoria.

El final de este **XII Encuentro Transfronterizo de Asociaciones de la Memoria Histórica, Democrática y Antifascista** no es más que el inicio de un nuevo período en defensa de una democracia a la que la extrema derecha y su concepción excluyente del mundo asedian y pretenden sustituir por otra mucho más estrecha y restrictiva, en la que primen el autoritarismo, el negacionismo y el supremacismo; por todo ello, las entidades memorialistas, las personas que las integramos, renovamos, aquí y ahora, nuestro compromiso para con la Memoria Democrática y, con ella, nuestro posicionamiento inequívoco a favor de la tolerancia, el respeto y la inclusión de todas las personas en nuestro proyecto de un mundo mejor, auténticamente libre, igual y fraternal; esto es, antifascista.